

YATSI NAMAZININ VAKTİ NE ZAMAN SONA ERER?

Fatih Orum

İnsanlık tarihi kadar eski olduğu bilinen, Rasûlullah'tan en fazla fiili uygulamanın gözlemlenip nakledildiği, vakitle mukayyet olduğu için cephede dahi terkine izin verilmeyen bir ibadetin vakti konusunda, o ibadeti geçersiz kılacak herhangi bir ihtilaf beklenmemelidir. Beklenti böyle olsa da; bu konuda, mesela yatsı namazının son vaktinin ne olduğu hususunda mezhep imamı ile onların takipçileri arasında, bazen de mezheplerin genel kabulüne muhalefet gösterenler arasında görüş farklılıklarının olduğu, konuya derinlemesine eğilenlerin malumudur.

Kur'ân bize bazı ümmetlerin namazı zayi ettiklerinden bahseder.¹ Bugün bazı din mensuplarının namaz konusundaki genel tavırları bunun günümüzdeki canlı örneğini oluşturur. Namazı zayi etmek, onu büyük ölçüde terk etmenin yanı sıra onun olmazsa olmaz bazı unsurlarını mesela vakit şartını ihlal etmekle de olabilir. Böylesi bir durumun, namaz kılan Müslümanlar açısından geçmişte ve günümüzde de yaşanıp yaşanmadığı cevaplanması gereken sorulardan biridir. Çalışmamızda bu soruyu Hanefi mezhebi bağlamında cevaplandırmaya çalışacağız.

Bugün Hanefi mezhebinde kabul edilen görüşe göre, yatsı namazının vakti sabah namazının vakti girinceye kadar devam etmektedir. Çalışmamızda, Hanefi mezhebinin erken dönem kaynakları ile sonraki kaynaklar arasında yatsı namazının son vakti konusunda herhangi bir değişimin gerçekleşip gerçekleşmediğini tespit etmeye çalışacağız. Önce erken dönem kaynaklarda konuyla ilgili hangi ifadelerin kullanıldığını, bu ifadelerin sonrakilere tarafından nasıl yorumlandığını, ardından da bu konuda mezhep kaynaklarında herhangi bir değişimin gerçekleşip gerçekleşmediğini, gerçekleşmiş ise bu değişimin nasıl temellendirildiğini ele alacağız. Bu bağlamda Hanefi mezhebinde yatsı namazının son vakti hususunda genel kabulün oluşmasında etkisi olduğu anlaşılan Tahâvî (ö. 321/933)'nin konuyla ilgili naklettiği rivayetler ve bu rivayetlerden hareketle yapmış olduğu tespitlere yer verecek ve bu konuda yeri geldikçe değerlendirmelerde bulunacağız.

a. Erken Dönem Kaynaklarda Yatsı Namazı Vaktinin Bitişine Dair İfadeler

Hanefi mezhebinin en erken kaynaklarından sayılan ve İmam Muhammed (ö. 189/805)'e nispet edilen "el-Asl" isimli eserin "namaz vakitleri" bölümünde yatsı namazının vakti şöyle ifade edilir:

"Yatsının vakti, şafağın² kaybolmasından gecenin yarısına kadardır."³

¹ Meryem 19/59.

² Kitapta şafağın Ebû Hanîfe'ye göre ufuktaki enlemesine beyazlık; İmameyn (Ebu Yusuf ve İmam Muhammed)'e göre ise kızılık olduğu söylenir. Ancak devamında Ebû Hanîfe'nin de şafak için kızılık dediği rivayet edilir. (İmam Muhammed, el-Asl, Beyrut, 1990, I, 146)

³ İmam Muhammed, el-Asl, I, 146. İbare şöyledir: "قلت أرأيت وقت العشاء متى هو قال من حين يغيب الشفق إلى نصف الليل" İbarenin tam tercümesi şöyledir: "Dedim ki: 'Yatsı namazının vaktinin ne olduğu hususunda görüşün nedir?' Şöyle dedi: 'Şafağın kaybolmasından gecenin yarısına kadardır.'" İbarede geçen soru-cevap

Devamında da, gecenin yarısı geçtikten sonra; fecr doğmadan önce yatsı namazını kılan kişinin namazının da geçerli olacağı ancak o saate kadar namazı geciktirmenin mekruh⁴ olduğu söylenir.⁵

Yukarıda görüldüğü üzere, Ebû Hanîfe (ö. 150/767)'ye göre yatsı namazının vakti, şafağın kaybolmasından gecenin yarısına kadardır. İbarede geçen “şafağın kaybolması (يغيب)” ifadesiyle “kızılığın dağılmaya başlaması” kastediliyor olmalıdır. Aynı ifade akşam namazının sonunu, yatsı namazının başlangıcını ifade etmek için bazı rivayetlerde de geçer.⁶ İbarede geçen “gecenin yarısı (نصف الليل)” ifadesiyle, yatsı namazının son vaktinden yani havanın tamamen karardığı ândan (ğasaku'l-leyl) sabah namazının vakti girinceye (fecd-i sâdik) kadarki kısım kastedilir. Yukarıdaki ifadeye göre Ebû Hanîfe, yatsı namazının vaktinin gecenin ilk üçte birlik kısmının sona ermesine, dolayısıyla gecenin ikinci kısmının yani yarısının (ortadaki kısmın) başladığı âna kadar olduğunu söylemektedir. Nitekim aynı kitapta, “yatsı namazının, şafağın kaybolmasının hemen ardından mı kılınacağı yoksa bir vakte kadar geciktirileceği mi?” hususu ele alınırken, Ebû Hanîfe'nin, yatsı namazını şafağın kaybolma ânı ile gecenin üçte birlik kısmı arasındaki bir zamana geciktirmenin daha iyi olacağına dair görüşü nakledilir.⁷ Buradan da anlaşılmaktadır ki; yatsı namazının son vakti için gecenin ilk üçte birlik kısmının sonu esas alınmaktadır. Yukarıda da görüldüğü üzere yatsı namazının son vaktine dair rivayetlerde ve bazı metinlerde geçen “إلى ثلث الليل” ve “إلى نصف الليل” şeklindeki iki ayrı ifadenin zaman bakımından esasında aynı anlama geldiğine dair ileride açıklama yapılacaktır.

el-Asl'da Ebû Hanife'nin, yatsının son vakti için “gecenin yarısı” ifadesini kullanırken vitir namazının son vakti için “fecdre kadar” ifadesini kullanmış olması da önemlidir. O böylelikle yatsının vaktinin fecrin doğuşuna kadar devam etmediğini söylemiş

üstlubuna dair bkz. Fatih Orum, Fıkıh Usulünde Kıyas Metodu (Zâhiru'r-rivâye Örneği), İstanbul, 2009, s. 33-34.

4 İbarede geçen “أكره” ifadesinin, el-Asl'a bakıldığında, mekruh anlamına geldiği görülür. Pek çok yerde, yapılması hoş karşılanmamakla birlikte yapılanı geçersiz kılamayan durumlar için kullanılır. Nitekim yukarıdaki metinde de böyle kullanılmış, namazı o saate kadar geciktirmek hoş görülmesi de namaz geçerli sayılmıştır. Benzer kullanımlar için bkz. İmam Muhammed, a.g.e., I, 145; I, 199; I, 203; I, 211. Kitapta bazen de bu ifade “أكره ذلك أشد الكراهية” şeklinde ağırlaştırılarak “bunu şiddetle mekruh görüyorum” anlamında kullanılmıştır. (İmam Muhammed, a.g.e., 1, 209) Bununla birlikte kitapta bazen bu ifadenin kullanılmasının akabinde, yapılanın geçersiz olduğuna hükmedildiği de görülür. Mesela, Ebû Hanife'nin, namazda mushafa bakarak kıraat etmeyi mekruh gördüğü nakledildikten sonra bu fiilin namazı fasid yaptığı görüşü aktarılır, ardından da imam Muhammed, bu fiilin mekruh olsa da namazın tam olduğunu söyler. (İmam Muhammed, a.g.e., I, 206)

5 İmam Muhammed, el-Asl, I, 146. İbare şöyledir: “قلت رأيت من صلاها قبل أن يطلع الفجر بعد ما مضى نصف الليل قال ” يجزيه ولكن أكره له أن يؤخرها إلى تلك الساعة ” İbarenin tam tercümesi şöyledir: “Dedim ki: ‘Gecenin yarısı geçtikten sonra fecr doğmadan önce namazı kılan kişi hakkında görüşün nedir?’ Şöyle dedi: Namaz geçerlidir. Ancak bu saate kadar geciktirmesini mekruh görüyorum.” Hanefi kaynaklarında, yatsıyı gecenin yarısından sonraya geciktirmenin mekruh oluşu “cemaatin azalması” ile gerekçelendirilir. Bkz. Semerkandî, Tuhfetü'l-fukahâ, I, 107; Merğînânî, el-Hidâye, I, 3.

6 Buhârî, Mevâkîtü's-salât, 23, Ezân, 162; Müslim, Salâtü'l-müsâfirîn, 48, Mesâcid, 173; Ebû Davud, Salâtü's-sefer, 5, 10. Aynı vakte işaret etmek için bazı rivayetlerde “حين يغيب الأفق” ifadesi de geçmektedir. Bkz. Dârakutnî, Salât, 9.

7 İmam Muhammed, el-Asl, I, 147. İbare şöyledir: “قلت رأيت وقت العشاء يصلها حين يغيب الشفق أو يؤخرها قال أحب ” ذلك إلي أن يؤخرها إلى ما بينه وبين ثلث الليل

olmaktadır.⁸ Kitapta Ebû Hanîfe'nin, vitrin başlangıcı için “yatsı namazını kıldıktan sonra” demesi de onun vitrin müstakil bir vakti olduğu düşüncesinde olduğunu gösterir. Onun, seher vaktinde vitir namazını kıldıktan sonra yatsı namazını abdestsiz kıldığını hatırlayan kişinin vitri iade etmesine gerek olmadığını söylemesi de bu doğrultuda anlaşılabilir.⁹

Yukarıda Ebû Hanîfe'nin, yatsının sonunun gece yarısına kadar olduğuna dair görüşünü aktarmıştık. Bu ifadelerden Ebû Hanîfe'ye göre, gecenin üç bölüme ayrıldığı, yatsı namazının son vaktinin, gecenin ilk üçte birlik bölümünün sonu olduğu anlaşılır. Kitapta akşam namazının vaktinin de güneşin batışından şafağın kaybolmasına kadarki kısmı olduğu söylendiğine göre,¹⁰ Ebû Hanîfe'ye göre akşam namazının başlangıcı (güneşin batışı) ile yatsının sonu (gecenin yarısının başlaması) arasındaki vakit, gecenin ilk üçte birlik kısmını oluşturmaktadır. Ebû Hanîfe, gecenin ilk üçte birlik kısmının yanı sıra bir de gecenin yarısı kavramını kullandığına göre o, gecenin yarısı denilen kısmı gecenin üç kısmından biri olarak görmektedir. Yani ona göre gecenin üçte birlik bir kısmı daha olmalıdır. Ancak Ebû Hanîfe'nin, “gecenin yarısı” dediği kısma, gecenin son üçte birlik kısmının ilk bölümü olan seher vakti de dahil olmalıdır. Bunu şöyle gösterebiliriz:

Akşam namazı vakti	Yatsı namazı vakti	Gecenin yarısı		Sabah namazı vakti
Akşam namazı vakti	Yatsı namazı vakti	Gecenin ortası	Seher vakti	Sabah namazı vakti
Gecenin ilk üçte birlik kısmı		Gecenin ikinci üçte birlik kısmı		Gecenin son üçte birlik kısmı

Toparlayacak olursak, yatsı namazının son vaktiyle ilgili olarak, “gecenin yarısına kadar” ifadesini kullanmış olması, bir başka yerde de aynı vakitten “gecenin üçte biri” olarak bahsetmesi, Ebû Hanîfe'nin, gecenin yarısının başlamasından yani gecenin ilk üçte birlik kısmının sona ermesinden başlayıp gecenin son üçte birlik kısmına kadar devam eden bir kısmın varlığını kabul ettiği anlamına gelmektedir. Gecenin ilk üçte birlik kısmının sonu, dolayısıyla gecenin yarısının yani ikinci üçte birlik kısmının başı ile gecenin son üçte birlik kısmının başı ve de sonunun ona göre hangi vakit olduğunu kitaptaki ifadelerden çıkaramıyoruz. Ancak onun, gecenin ikinci üçte birlik kısmının havanın tamamen kararması ile başladığı görüşünde olduğunu tahmin ediyoruz. Aynı şekilde ona göre gecenin son üçte birlik kısmı da fecr-i kaziple yani seher vaktiyle başlayıp güneşin doğuşuyla bitiyor olmalıdır.

el-Asl'da, yatsı namazını gecenin yarısı geçtikten sonra, fecrin doğuşundan önce kılan kişinin de namazının geçerli olduğuna dair ifadeler hakkında ihtiyatlı davranmamızı gerektirecek bir durum söz konusudur. Gecenin yarısının başlamasıyla yani Ebû Hanîfe'ye göre yatsının vaktinin çıkmasıyla gecenin yarısının sona erip gecenin son üçte birlik kısmının başlaması arasında namazın kılınıp kılınmayacağına dair bir ifadesi

⁸ İmam Muhammed, el-Asl, I, 147-148.

⁹ İmam Muhammed, el-Asl, I, 148.

¹⁰ İmam Muhammed, el-Asl, I, 146. İbare şöyledir: “قلت رأيت المغرب متى هو قال من حين تغرب إلى أن يغيب الشفق”

olmamasına rağmen Ebû Hanîfe'den, gecenin yarısından sonra yani gecenin son üçte birlik kısmında kılınan namazın geçerli olacağına dair ifade nakledilmektedir. Yani Ebû Hanîfe'nin, gecenin ikinci kısmında yatsı namazının kılınabileceğini söylememesine rağmen, en azından buna dair bir nakilde bulunulmamasına rağmen, üçüncü kısımda kılınabileceğini söylüyor olması dikkat çekmektedir. Bunun metne daha sonra sokulmuş olma ihtimali vardır ve bu tüm nüshaların tetkikiyle neticelenebilecek müstakil bir araştırma konusudur.

Serahsî (ö. 483/1090), yatsı namazının son vaktine dair İmam Muhammed'in aktardığı yukarıdaki görüşe "(Ebû Hanife) kitapta (el-Asl'da) gecenin yarısına kadardır demiştir (فقد قال في الكتاب إلى نصف الليل)" şeklinde atıfta bulunduktan sonra şu eklemeyi yapar:

"Bundan kastedilen, yatsı namazının geciktirilmesinin mübah olduğu vakti açıklamaktır. İdrak vakti ise, ikinci fecrin doğuşuna kadar uzar."¹¹

Serahsî "idrak vakti" kavramını, namaz vakti konusunda, mekruh da olsa kılınan namazın geçerli kabul edildiği vakit anlamında kullanmaktadır. Mesela o, bu bağlamda, fecrin doğumundan önce Müslüman olan ya da bülûğa eren kişinin yatsı namazını kılması gerektiğini söyler.¹² Yine akşam namazının son vaktinin şafağın kaybolma ânı olduğunu söyledikten sonra, güneşin batmasından sonra bu namazı kılmanın gerektiğini, tehir etmenin mekruh olduğunu ama bununla birlikte idrak vaktinin şafağın kaybolmasına kadar sürdüğünü belirtir.¹³ Oysa çalışmanın ileriki aşamalarında görüleceği üzere, Rasûlullah, yatsı namazının en faziletli vaktinin, şafağın kaybolması ile gecenin ilk üçte birlik kısmı arasındaki vakit değil, gecenin üçte birlik kısmının son ânları olduğunu söylemiştir. Esasında aynı anlama gelen ifadeler Ebû Hanîfe'den de nakledilmiştir. Daha önce de geçtiği üzere, "yatsı namazının, şafağın kaybolmasının hemen ardından mı kılınacağı yoksa bir vakte kadar geciktirileceği mi?" sorusuna Ebû Hanîfe'nin "yatsı namazını şafağın kaybolma ânı ile gecenin üçte birlik kısmı arasındaki bir zamana geciktirmenin daha iyi olacağı" şeklinde cevap verdiği nakledilir.¹⁴ Serahsî'nin, yatsı namazına dair Ebû Hanîfe'nin "gecenin yarısına kadardır" şeklindeki sözünü yatsının müstehab vaktine yorumlaması, diğer namaz vakitlerinin kitaptaki izah tarzıyla uyuşmamaktadır. Mesela kitapta akşam namazının vaktinin, şafağın kaybolmasına kadar olduğu açıkça belirtildikten sonra akşam namazının şafağın kaybolmasına kadar geciktirilmesinin mekruh olması ayrı bir cümleyle ifade edilmekte, böylece namaz vakitlerinde sınırların, müstehab vakitlerin de dikkate alınarak çizildiği anlaşılmaktadır.¹⁵ Bu, kitapta akşam namazının sınırlarının Serahsî'nin iddia ettiği şekliyle, o vaktin müstehab vakti dikkate alınarak değil, müstehab ve mekruh vakitlerin birlikte belirlendiğini göstermektedir. Benzer durum kitaptaki diğer namaz vakitlerine dair ifadeler için de geçerlidir.¹⁶ Yatsı namazı için de son sınır olarak gecenin yarısına

¹¹ Serahsî, el-Mebsût, Beyrut, 1989, I, 145. İbare şöyledir: " والمراد بيان وقت إباحة التأخير فأما وقت الإدراك فيمتد إلى طلوع الفجر الثاني"

¹² Serahsî, el-Mebsût, I, 145.

¹³ Serahsî, el-Mebsût, I, 144.

¹⁴ İmam Muhammed, el-Asl, I, 147. İbare şöyledir: " قلت رأيت وقت العشاء يصلها حين يغيب الشفق أو يؤخرها قال أحب ذلك إلي أن يؤخرها إلى ما بينه وبين ثلث الليل"

¹⁵ İmam Muhammed, el-Asl, I, 146.

¹⁶ İmam Muhammed, el-Asl, I, 144 vd.

kadar denildiğine göre bu ifadeden sadece yatsıya münhasıran müstehab vakit istidlali yapmak kitabın izah tarzına aykırı yaklaşım olur.

Serahsî'nin idrak vakti kavramına esin kaynağı olmuş mudur bilemiyoruz ama idrak kelimesine aynı konuyla bağlantılı olarak Cessâs (ö. 370/981)'ta da rastlamaktayız. Cessâs, yatsı namazının son vaktinin fecrin doğuşuna kadar olduğu hususunda fukaha arasında ihtilaf olmadığını ve fecrin doğuşundan önce bülüğa eren, Müslüman olan yahut âdeti sona eren kadına yatsı namazının gerektiğini söyler.¹⁷ Cessâs, yatsı namazının son vakti konusunda, gecenin yarısı geçinceye (إلى أن يذهب نصف الليل) veya bir başka rivayete göre gecenin üçte biri geçinceye kadar (حتى يذهب ثلث الليل) şeklindeki ifadeyi zikrettikten sonra yatsı namazıyla ilgili olarak “gecenin yarısından sonraya geciktirilmesi mekruhtur” der ve ardından şu ifadeyi kullanır:

“Yatsının vakti ancak fecrin doğuşu ile sona erer.”¹⁸

Sonrasında es-Sevri (ö. 161/778) ve Hasen b. Salih (ö. 168/785)'in, yatsının son vaktinin gecenin üçte birine kadar olduğuna dair görüşlerini verir ve o ikisinin bununla, müstehab vakti kastetme ihtimalleri olduğunu söyler. İşte Cessâs burada şu ifadeyi kullanır:

“Fukaha arasında, yatsının fecrin doğuşuna kadar sürdüğü hususunda herhangi bir ihtilaf yoktur.”¹⁹

Cessâs, yatsının son vaktinin gecenin yarısına kadarki vakit olduğuna dair rivâyetlerden kastedilenin “müstehab vakit” olduğu hususundaki ısrarını pek çok yerde dile getirir. Mesela, İsra sûresinin 78. âyetinde geçen “إلى غسق الليل” ifadesi ile kastedilenin gecenin yarısı olduğunu söyler ama bununla kastedilenin yatsının müstehab vakti olduğunu belirtme ihtiyacı hisseder.²⁰

Şimdi tekrar İmam Muhammed'in “el-Asl” isimli eserine dönelim. Kitapta yatsı namazının vaktiyle ilgili bir başka ifadeye, gecenin ilk üçte birinde, bu üçte birlik bölümün de yatsı namazı vakti kısmında âdeti sona eren bir kadının yatsı namazını geciktireceği son âna dair meselenin ele alındığı yerde rastlanmaktadır. Gecenin başında, yatsı namazı vaktinde, âdeti sona eren, ama âdet akıntısının devam etmesinden de endişelenen bir kadının gusül abdestini ve yatsı namazını hangi zamana kadar geciktirebileceğine dair soruya, Ebû Hanife'nin “bu durumdaki bir kadının guslü ve namazı, gecenin yarısının başlamasına, ancak gusül alıp namazı kılmaya yetecek vakit kalıncaya kadar ertelemesinin iyi olacağı” şeklinde verdiği cevap nakledilir.²¹

¹⁷ Cessâs, Ahkâmü'l-Kur'ân, Beyrut, trs., II, 273, 278.

¹⁸ Cessâs, Ahkâmü'l-Kur'ân, II, 278.

¹⁹ Cessâs, Ahkâmü'l-Kur'ân, II, 278.

²⁰ Cessâs, Ahkâmü'l-Kur'ân, III, 206.

²¹ İmam Muhammed, el-Asl, I, 461-462. Yukarıda anlam olarak naklettiğimiz cümlelerin aslı kitapta şöyle geçmektedir: أحب إلي لهذه أن تدع الصلاة والغسل حتى يبقى من نصف الليل الأول ما تقدر على أن تغتسل وتصلي قبل نص عليه محمد رحمه الله تعالى في آخر الكتاب فقال إذا انقطع الدم عنها في وقت العشاء فإنها تؤخر

Serahsî, yukarıdaki ibareyi yaklaşık ifadelerle İmam Muhammed'in kitabına nispet ederek verdikten sonra şu ilavede bulunur:

"Yatsının vakti fecrin doğumuna kadar devam eder. Ancak gecenin yarısından sonrasına geciktirmek mekruhtur."²²

İmam Muhammed'in ibaresinde olmayan yukarıdaki cümle Serahsi'nin görüşüdür. O, kitapta gecenin yarısı ile sona erdiği bildirilen yatsı namazının son vaktini fecrin doğuşuna kadar uzatma hususunda ısrarcıdır. Kerahatle de olsa yatsının fecre kadar uzayabileceğine dair ifade el-Asl'da, yatsı namazının vaktine dair bölümde geçmektedir ki buna yukarıda değinmiştik.

Erken dönem Hanefi kaynaklarında yatsı namazının sonuyla ilgili olarak ifadeler İmam Muhammed'in "el-Hucce 'alâ ehl-i Medine" isimli eserinde de rastlıyoruz. İmam Muhammed, eserin "Kûfe Ehli ile Medine Ehli arasında namaz ve vakitleri konusundaki ihtilaflar" başlığı altında, akşam namazının son vaktinin belirlenmesinde esas alınacak şafağın kırmızılık mı yoksa beyazlık mı olduğu hususundaki Ebû Hanife ile diğerleri arasındaki meşhur ihtilafa değindikten sonra, Abdullah b. Amr b. el-Âss'ın Rasûlullah'tan naklettiği bir rivayete yer verir. Rivayete göre Rasûlullah namaz vakitlerine dair şöyle söylemiştir:

"Öğlenin vakti ikindiye, ikindinin güneş sararınca, akşamın şafağın kırmızılığı kayboluncaya, yatsının gecenin yarısına (الى نصف الليل), sabahın güneş doğana kadardır."²³

İmam Muhammed hemen devamında, Ebû Hanîfe'nin naklettiği ve Rasûlullah'ın, namaz vakitlerini soran bir adama verdiği cevapla ilgili bir rivayetten bahseder. İmam Muhammed bu rivayetin ayrıntılarını bu bölümün sonunda verir. Bu rivayette Rasûlullah yatsı namazını ikinci gün gecenin üçte birlik kısmının sonunda (حتى كان ثلث الليل) kıldırmasıdır.²⁴ İmam Muhammed bu rivayeti Ebû Hanîfe'den naklettiğine göre Ebu Hanîfe, yatsının sonuna dair görüşünde bu rivayeti de dikkate almış olmalıdır. Nitekim daha önce de belirttiğimiz üzere "el-Asl"da onun yatsının sonu olarak gecenin yarısı dediğini görmüş ve bu ifade ile kastedilenin gecenin ilk üçte birlik kısmının son ânları olduğunu söylemiştik.

Yukarıdaki ibarenin tercümesi şöyledir: "İmam Muhammed kitabın sonunda buna şöyle yer vermiştir: (Ebû Hanife) şöyle dedi: Bu kadının âdet kanı yatsı namazı vaktinde kesilirse, yatsı namazını, gecenin yarısından önceki, gusül edip namazı kılabilceği bir vakte kadar geciktirir." Serahsî, el-Mebsût, III, 208.

²² Serahsî, el-Mebsût, III, 208. İbare şöyledir: "ووقت العشاء يبقى إلى طلوع الفجر ولكن التأخير إلى ما بعد نصف الليل مكروه"

²³ İbare şöyledir:

الظهر مالم تحضر العصر والعصر مالم تصفر الشمس والمغرب مالم يسقط ثور الشفق والعشاء إلى نصف الليل والفجر إلى ان تطلع الشمس
Rivayet için bkz. Müslim, el-mesacid ve mevâdi'u's-salât, 172, 173, 174; Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ, Beyrut, 1992, I, 365 vd.; Ahmed b. Hanbel, Müsned, Kahire, 1995, VI, 423 (hn. 6966), 435-436 (hn. 6993).

²⁴ Aynı rivayetin yatsı namazının sonuna dair ifadesiyle ilgili olarak "بعد ما ذهب ثلث الليل", "حين ذهب ثلث الليل", "بعد ما ذهب ثلث الليل", "حتى كان ثلث الليل الأول" gibi farklı ibareler geçer. Tüm bu ibareler farklı ravi aktarımları olmalıdır. Dolayısıyla kastedilen, gecenin ilk üçte birlik kısmının son ânıdır.

İmam Muhammed daha sonra İbn Abbas'ın namaz vakitleri hususunda şöyle dediğini nakleder:

“Öğlenin vakti ikindiye, ikindininki akşama, akşamınki yatsıya, yatsınıniki sabaha kadardır.”²⁵

Hadis kaynaklarında bulunmayan bu rivayetin ardından İmam Muhammed namaz vakitleriyle ilgili başka rivayetlere yer verir. Bu rivayetlerde yatsı namazının son vaktine dair “الثالث الليل”، “كان ثلث الليل الأول”، “الى ثلث الليل” ifadeleri geçer.²⁶

Ebû Hanîfe'nin, yatsının son vaktinin gecenin ilk üçte birlik kısmının sonu olduğu görüşünde olduğunu diğer mezhep mensuplarının ifadelerinden de anlamaktayız. Mesela İbn Rüşd, yatsının son vakti hususunda a. gecenin üçte birine (ثلث الليل)، b. gecenin yarısına (نصف الليل) ve c. fecrin doğuşuna kadar (إلى طلوع الفجر) olmak üzere üç ayrı görüş olduğunu söyledikten sonra ilk görüş sahipleri arasında İmam Şâfi'î ve Ebû Hanîfe'nin isimlerini sayar.²⁷ Mâverdi de, yatsının son vaktinin gecenin yarısına kadar olduğu görüşünde olanların arasında Ebû Hanîfe'nin ismini verir.²⁸ Ebû Bekr Kaffâl eş-Şâfi, dört mezhebe göre fıkhi meseleleri özet olarak sunduğu “Hilyetü'l-'ulemâ fi ma'rifeti mezhebi'l-fukahâ” isimli eserinde, İmam Şâfi'î'nin, yatsının son vaktine dair eski görüşünün “gecenin yarısına kadar” olduğunu söyledikten sonra Ebû Hanîfe'nin de bu görüşte olduğunu belirtir.²⁹

b. Serahsî ve Sonrası Dönem Kaynaklarda Yatsı Namazı Vaktinin Bitişine Dair İfadeler

Serahsî, yatsı namazının son vaktinin fecrin doğuşuna kadar sürdüğüne dair görüş için “bu bize göre böyledir” dedikten sonra, Cibrîl'in imametine dair hadis³⁰ sebebiyle İmam Şâfi'î (ö. 204/820)'nin, yatsı namazının son vaktinin, gecenin üçte biri geçene dek (آخر وقت) olduğuna dair görüşüne atıfta bulunur. Serahsî İmam Şâfi'î'nin bu hadiste görüşüne delil aldığı kısmın, Cibrîl'in Rasûlullah'a ikinci gün yatsı namazını gecenin üçte biri geçerken kıldırdığına dair bölüm olduğunu söyler (وصلى بي العشاء في اليوم) (الثاني حين ذهب ثلث الليل).

²⁵ İbare şöyledir:

وقت الظهر الى العصر ووقت العصر الى المغرب ووقت المغرب الى العشاء ووقت العشاء الى الفجر

²⁶ el-Hucce 'alâ ehli'l-Medîne, Beyrut, 1403, I, 1 vd.

²⁷ İbn Rüşd, Bidâyetü'l-müctehid, İstanbul, 1985, I, 75-76.

²⁸ Mâverdi, el-Hâvî fi fikhî's-Şâfi, Kahire, 1994, II, 25.

²⁹ Ebû Bekr Kaffâl eş-Şâfi, Hilyetü'l-'ulemâ fi ma'rifeti mezhebi'l-fukahâ, Beyrut, 1980, II, 17.

³⁰ İbn Abbas (r.a.)'ın bildirdiğine göre Rasûlullah (s.a.v.) namaz vakitleri konusunda şöyle buyurmuştur: “Cibrîl Kâbe'nin yanında bana iki kere imamlık yaptı. Birincisinde öğle namazını, gölgeler bir ayakkabı bağı kadar iken kıldırdı. Sonra her şeyin kendi gölgesi kadar olduğu zaman ikindiye kıldırdı. Güneşin battığı ve oruçlunun iftar ettiği saatte akşam namazını kıldırdı. Şafağın kaybolduğu saatte de yatsıyı kıldırdı. Sabah namazını da tan yerinin ağardığı, oruç tutana yemenin içmenin yasak olduğu saatte kıldırdı. Cibrîl ikinci kez imamlık yaptığında öğle namazını, dünkü ikindi vaktinde, her şeyin gölgesinin kendi boyu kadar olduğu vakitte kıldırdı. İkindiyi, her şeyin gölgesi kendinin iki katı olduğu vakitte kıldırdı. Sonra akşam namazını ilk günkü vaktinde kıldırdı. Sonra yatsı namazını gecenin üçte biri geçerken kıldırdı. Sabah namazını da ortalık aydınlandığı sırada kıldırdı. Sonra Cibrîl bana döndü ve dedi ki, 'Ey Muhammed, bu senden önceki nebilerin ibadet vaktidir. İbadet vakti bu iki vaktin arasındır.'” (Tirmizî, Mevâkît, 1)

Serahsî, daha sonra kendi görüşlerinin, yani yatsı namazının vaktinin fecrin doğuşuna kadar sürdüğüne dair görüşün deliline geçer, “Bizim delilimiz Ebû Hureyre (ö. 58/678) hadisidir” der ve şu rivayeti nakleder:

“Rasûlullah şöyle dedi: ‘Yatsı namazının son vakti fecrin doğduğu andır. Yatsı namazı gece namazıdır. Gece devam ettiği sürece onun vakti devam eder.’”³¹

Serahsî hemen devamında “bir namazın vakti, bir başka namazın vakti girinceye dek çıkmaz”³² şeklinde bir rivayet daha aktarır ve “bu ifade şayet sabitse bu da bize delil olur (دليل لنا أيضا أن ثبت هذا اللفظ)” der, ancak bunun şâz olduğunu da söyler.³³

Serahsî’nin yukarıdaki ifadelerinden hareketle ona göre, gecenin ilk üçte birlik kısmından sonra gecenin yarısına –ki bunun ölçütünün ona göre ne olduğunu tespit edemiyoruz- kadar devam eden ikinci kısım, gecenin yarısından sonra da fecrin doğuşuna kadar devam eden üçüncü kısım başlıyor olmalıdır. Ona göre sabah namazının vakti gecenin bir kısmı değildir. Nitekim onun, “yatsı namazı gece namazıdır, gece devam ettiği sürece onun vakti de devam eder” şeklinde devam eden yukarıdaki rivayeti, yatsı namazının vaktine dair delil kabul etmesi de sabah namazını gece namazı olarak görmediğini ortaya koymaktadır. Ebû Hanife ile onun gece taksimi arasındaki fark da budur.

Burada, Serahsî’nin meşhur rivayet dediği yukarıdaki söz, yani “Yatsı namazının son vakti fecrin doğduğu andır. Yatsı namazı gece namazıdır. Gece devam ettiği sürece onun vakti devam eder.” şeklindeki rivayet gerçekten Rasûlullah’a ait midir? sorusunu sorup bunun cevabını bulmamız gerekir.

Baştan şunu belirtmeliyiz ki; yukarıdaki rivayetin ibaresi hiçbir hadis kaynağında yer almamaktadır. O halde hadis olduğu söylenen bu rivayetin kaynağının ne olduğunu, bunun fıkıh kaynaklarına hadis olarak nasıl geçtiğini, yatsı namazının son vaktine dair Hanefi mezhebindeki görüşe nasıl dayanak teşkil ettiğini ele almamız gerekmektedir.

Serahsî’nin, yatsının son vaktinin fecrin doğuşuna kadar olduğuna dair mezhep görüşünü temellendirmek için naklettiği ve meşhur rivayet dediği yukarıdaki rivayetin özellikle “Yatsı namazının son vakti fecrin doğduğu andır (وآخر وقت العشاء حين يطلع الفجر)” anlamındaki ilk kısmının menşeinin ne olduğuna dair ipuçlarını, aşağıda görüleceği üzere, bazı Hanefi fakihlerinin ifadelerinden yakalayabiliyoruz.

Tıpkı Serahsî gibi yine bir Hanefi fakih olan Merginânî (ö. 593/1197), meşhur fıkıh eseri el-Hidâye’de yatsı namazının son vaktine dair şu ifadeleri kullanır:

“...Yatsının son vakti ikinci fecir doğana kadardır. Bunun delili, Rasûlullah’ın şu sözüdür: ‘Yatsının son vakti fecrin doğduğu ândır.’ Bu, ‘yatsının sonu, gecenin üçte biridir’ diyen Şâfi’î’ye karşı bizim delilimizdir.”³⁴

³¹ Serahsî, el-Mebsût, I, 145. İbare şöyledir:

ولنا حديث أبي هريرة رضي الله عنه قال قال رسول الله وأخر وقت العشاء حين يطلع الفجر وصلاة العشاء صلاة الليل فيبقى وقتها ما بقي الليل

³² Serahsî, el-Mebsût, I, 145. İbare şöyledir: “لا يخرج وقت صلاة حتى يدخل وقت صلاة أخرى”

³³ Serahsî, el-Mebsût, I, 145.

Merginânî'nin çağdaşı ve Hanefi fakihlerin önden gelenlerinden Kâsânî (ö. 587/1191) de eserinde yatsı namazının sonuyla ilgili olarak şunları söyler:

“Yatsının son vakti, bize göre, fecr-i sadıkın doğuşudur.”³⁵

Bu ifadeler aynıysa, Kâsânî'nin hocası olduğu söylenen Semerkandî (ö. 539/1144)'nin eserinde de geçer.³⁶ Kâsânî, görüşlerinin delili olarak Ebû Hureyre'den “...Yatsının sonu fecrin doğuşuna kadardır” şeklinde rivayette bulunur.

Önde gelen Hanefi fakihlerden Mevsilî (ö. 683/1284) de yatsı namazının son vaktinin fecrin doğuşuna kadar devam ettiğini belirttikten sonra bu görüşü, “Rasûlullah'ın sözü sebebiyle” diyerek söz konusu rivayetle temellendirir.³⁷

Bir başka Hanefi fakih olan Zeyla'î (ö. 743/1342) de, yatsının fecrin doğuşuna kadar devam ettiği hususunda selefin icmandan bahseder ve bunu, fecrin doğuşundan önce âdetten temizlenen kadına yatsının kazasının gerektiği hususunda icma olmasıyla temellendirir.³⁸

Merginânî'nin eserindeki rivayetleri değerlendiren ve yine bir Hanefi fakih olan Abdullah b. Yusuf ez-Zeyla'î (ö. 762/1361), Serahsî'nin ve sonrasında da Merginânî, Kâsânî ve Mevsilî'nin Ebû Hureyre kanalıyla Rasûlullah'a nispet ettikleri, yatsının son vaktine dair yukarıda sözü edilen ifadenin hadis rivayeti açısından “garîb” olduğunu söyler ve Tahâvî (ö. 321/933)'nin konuyla ilgili sözlerine yer verir. Zeyla'î'nin aktardığına göre Tahâvî, “Şerhu'l-Âsâr” isimli eserinde, konuyla ilgili aktardığı rivayetlerin tamamından yatsının son vaktinin fecrin doğuşuna kadar devam ettiği sonucunu çıkarmıştır. Zeyla'î bunu şöyle ifade etmektedir:

“Tahâvî şöyle dedi: Hadislerin toplamından, yatsının son vaktinin fecrin doğuşu olduğu ortaya çıkmaktadır.”³⁹

Zeyla'î'nin Tahâvî'ye nispet ettiği bu görüşün metninde geçen “أن آخر وقت العشاء حين يطلع الفجر” şeklindeki ifade –ki biz bunu çalışmanın ilerleyen bölümlerinde bizzat Tahâvî'nin eseri üzerinden ele alacağız-, Serahsî, Merginânî, Kâsânî ve Mevsilî'nin Ebû Hureyre kanalıyla Rasûlullah'a nispet ettikleri söz konusu rivayetle ibare olarak aynıdır.

Zeyla'î'nin bu rivayet için “garîb” ifadesini kullandığını söylemiştik. O, bu ifadeyle, bu rivayetin aslının olmadığını kastetmiş olmalıdır.⁴⁰ Nitekim “Nasbü'r-râye”nin muhtasarı

³⁴ Merginânî, el-Hidâye, I, 39. İbare şöyledir:

وآخر وقتها ما لم يطلع الفجر الثاني لقوله عليه الصلاة والسلام وآخر وقت العشاء حين يطلع الفجر وهو حجة على الشافعي رحمه الله تعالى في تقديره بذهاب ثلث الليل

³⁵ Kâsânî, Bedâi'u's-sanâi', I, 124. İbare şöyledir: “وأما آخر وقت العشاء فحين يطلع الفجر الصادق عندنا”

³⁶ Semerkandî, Tuhfetü'l-fukahâ, I, 102.

³⁷ Mevsilî, el-İhtiyâr, I, 39. İbare şöyledir: “وأخر وقت العشاء ما لم يطلع وآخره ما لم يطلع الفجر لقوله عليه الصلاة والسلام”

³⁸ Zeyla'î, Tebyñnü'l-hakâik, Kahire, 1313, I, 81.

³⁹ Zeyla'î, Nasbü'r-râye, I, 234. İbare şöyledir: “قَالَ: يظهر من مجموع الأحاديث أن اخر وقت العشاء حين يطلع الفجر”

sayılan “ed-Dirâye fî tahrîci ehâdîsi'l-Hidâye” adlı eserde, Zeyla'î'nin “garib” ifadesine mukabil İbn Hacer (ö. 852/1448), “bu rivayeti bulamadım” ifadesini kullanır.⁴¹ Hidâye'nin şarihlerinden Aynî (ö. 855/1451) de, İmam Şâfi'î'nin delil aldığı Cibrîl hadisi için sahih derken bu rivayet için “garîb” ifadesini kullanarak, bu rivayeti en azından sahih görmediğini belirtmiş olur.⁴² Dahası Aynî, söz konusu rivayetin bu ibaresiyle varid olmadığını, pek çok şarihin bu rivayete istidlalde bulunmalarının ve bu rivayeti Ebû Hureyre'ye nispet etmelerinin şaşılacak şey olduğunu, çünkü bu rivayetin Rasûlullah'a isnadının sahih olmadığını söyler.⁴³ Hidâye'nin bir başka şarihi İbnü'l-Hümâm (ö. 861/1457) da böyle bir rivayetin vakitlerle ilgili hadisler içerisinde bulunmadığının söylendiği bilgisini aktarır.⁴⁴

Tahâvî'nin konuyla ilgili ifadelerinin neler olduğunu kendi kitabından hareketle bir sonraki başlık altında ortaya koyacağız. Ancak öncesinde Serahsî'nin ve Merğînânî'nin hadis diye zikrettikleri rivayet için başka kimler neler söylemiş, ona bakmaya devam edelim.

Tıpkı Zeyla'î gibi İbn Hacer de Hidâye'de geçen rivayetlerin tahliline dair “ed-Dirâye fî tahrîci ehâdîsi'l-Hidâye” isimli eserinde bu rivayet için şunları söyler:

“Yatsının son vaktinin fecrin doğuşu olduğuna dair hadisi bulamadım. Fakat Tahâvî, 'hadislerin toplamından, yatsının son vaktinin fecrin doğuşu olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır' demiştir.”⁴⁵

Görüldüğü üzere İbn Hacer de söz konusu rivayeti, hadis olarak bulamadığını, ancak bu sözün Tahâvî'nin görüşü olabileceğine işaret etmektedir.

Merğînânî'nin meşhur eseri el-Hidâye'nin şarihlerinden Bâbertî (ö. 786/1384), Hidâye'deki, yatsı namazının son vaktine dair ifadeyi aynen aktardıktan sonra İmam Şâfi'î'nin kendine delil olarak aldığı Cibrîl'in imamlık yaptığı rivayet ile sözü edilen rivayet arasında teâruz bulunduğunu, çünkü sözü edilen rivayetin, yatsı namazının fecre kadar devam ettiğine delalet ederken Cibrîl'in imamlık yaptığı rivayetin, yatsının gecenin üçte birine kadar devam ettiğine delalet ettiğini söyler. Bâbertî, iddia ettiği bu teâruzu, mezhebin delil getirdiği rivayetin lehine gidermek için iki rivayetle ilgili olarak şunları hatırlatır:

1. Eserler (rivayetler) tearuz ettiğinde yakînen sabit olan vakit, şek ile ortadan kalkmaz.
2. Cibrîl'in Rasûlullah'a imamlık yaptığı rivayet, Cibrîl'in imamlık yapmadığı vakti, namazın vakti olmaktan çıkarmaz; imamlık yapılan vakit, o namazın kılınabileceği vakti ortaya koymuş olur. Nitekim Cibrîl, Rasûlullah'a ikinci gün sabah namazını

⁴⁰ Söz konusu eserde “garib” kelimesinin hangi anlamlarına geldiğine dair bkz. Abdullah Aydınlı, Hadis İstılahları Sözlüğü, Hadisevi Yayınları, İstanbul, 2006, s. 101.

⁴¹ İbn Hacer, ed-Dirâye, Beyrut, trs., I, 103.

⁴² Aynî, el-Binâye, I, 809.

⁴³ Aynî, el-Binâye, I, 808.

⁴⁴ İbnü'l-Hümâm, Fethu'l-kadîr, I, 223.

⁴⁵ İbn Hacer, ed-Dirâye, I, 103. İbare şöyledir:

حديث آخر وقت العشاء حين يطلع الفجر لم أجده لكن قال الطحاوي يظهر من مجموع الأحاديث أن آخر وقت العشاء حين يطلع الفجر

ortalık aydınlandığı sırada kıldırdı (حين أسفر), oysa vakit güneşin doğuşuna kadar devam etti. Cibril rivayeti, diğer vakti ortadan kaldırmadığı için bizim rivayetimiz muârazadan salim olur ve hucet teşkil eder.”⁴⁶

Yukarıda görüldüğü üzere, Bâbertî Hanefî mezhebinin kitaplarında hadis olarak geçen rivayet ile İmam Şâfiî'nin delil olarak gösterdiği Cibrîl hadisi arasında teâruz olduğunu söylemekte ve yatsının son vakti konusunda kesin sınır belirleyip, vakit konusunda yakîn bilgi ifade etmesi sebebiyle Hanefîlerin hadis olarak naklettikleri rivayeti, yatsının son vakti hususunda şek ifade ettiği gerekçesiyle Cibrîl hadisine incelemektedir. Ayrıca Bâbertî Cibrîl rivayetinde, yatsı namazının kılındığı vaktin, namazın kılınabileceği vakit olduğunu ama rivayetin, devam eden vaktin, namaz kılınamayacak vakit olduğunu göstermediğini söylemektedir.

Yine bir Hanefî fakih olan ve Bâbertî gibi Hidâye'nin şarihlerinden olan Aynî, Bâbertî'nin bu teâruz iddiası ve teâruzu giderme yöntemine, “söylediklerinin tamamı çeşitli açılardan işin aslına uygun değildir” diyerek karşı çıkar ve bu açılardan ilkinin şöyle açıklar:

“Ortada muâraza yoktur. Çünkü musannifin sözünü ettiği hadis “garîb”dir. İmam Şâfiî'nin istidlalde bulunduğu ve Cibrîl'in Rasûlullah'a imamlık yapıp, ikinci gün yatsıyı gecenin üçte birinde kıldırdığına dair rivayet ise sahihtir. Burada muârazadan nasıl bahsedilebilir!”⁴⁷

Aynî'nin, Bâbertî'nin muâraza iddiasına, sözü edilen iki rivayetten birinin sahih olmaması sebebiyle itirazda bulunması dikkat çekicidir. Ancak burada şunu belirtmeliyiz ki; Aynî de tıpkı diğerleri gibi, yatsının sonunun fecre kadar devam ettiği görüşündedir ve dahası İmam Şâfiî ile Hanefî mezhebinin görüşü arasında esasında herhangi bir fark olmadığı düşüncesindedir. Çünkü Aynî'ye göre, İmam Şâfiî, yatsının vaktini geçerlilik açısından, gecenin üçte biri ile sınırlandırmamaktadır. O, İmam Şâfiî'nin yatsı namazının son vakti konusundaki görüşünü bu şekilde anladığı için, namazın geçerliliği açısından, Şâfiî ile Hanefîlerin görüşü arasında herhangi bir fark bulunmadığını, dolayısıyla “garîb” bir hadisle, Şâfiî'ye delil getirmenin yersiz olduğunu söyler. Hatta Aynî, Şâfiî'nin “gecenin üçte biri geçince namazın vakti de geçer.” şeklindeki sözüyle⁴⁸ de ihtiyari vaktin geçmesini kastettiğini söyler.⁴⁹ Yani Aynî her ne kadar Bâbertî'nin iki rivayet arasındaki tearuz iddiasına katılmadığını belirtse de, Şâfiî'nin ifadelerini yorumlayarak ve Şâfiî sonrası fakihlerin görüşlerine dayanarak

⁴⁶ İbnü'l-Hümâm, Fethu'l-kadîr, I, 223.

⁴⁷ Aynî, el-Binâye, I, 809.

⁴⁸ Aynî'nin eserinde Şâfiî'ye nispet edilen bu ifade şöyle geçmektedir: “إذا مضى ثلث الليل فلا أراها إلا فائتة”

Bu ifadeler Şâfiî'nin eseri el-Ümm'de şöyle yer almaktadır:

وآخر وقتها إلى أن يمضي ثلث الليل فإذا مضى ثلث الليل الأول فلا أراها إلا فائتة لأنه آخر وقتها ولم يأت عن النبي صلى الله عليه وسلم فيها شيء يدل على أنها لا تفوت إلا بعد ذلك الوقت

“Yatsının son vakti gecenin üçte biri geçene kadardır. Gecenin bu bölümü geçince namazın vakti de geçer. Çünkü bu, onun son vaktidir. Nebî sallallahu aleyhi ve sellemden gelen rivayetlerin hepsi, bundan sonra vaktin çıktığı dışında bir şey göstermez.” Şâfiî, el-Ümm, Beyrut, 1993, I, 156. İmam Şâfiî'nin bu ifadeleri, sonraki Şâfiîler tarafından, yatsının “ihtiyar vakti”nin sınırları olarak yorumlanmış, yatsının cevaz vaktinin fecre kadar devam ettiği kabul edilmiştir. Bkz. Nevevi, el-Mecmu', Beyrut, Beyrut, trs., III, 32.

⁴⁹ Aynî, el-Binâye, I, 809.

Şâfi'î'nin de yatsı namazının cevaz vaktinin fecre kadar devam ettiği görüşünde olduğunu söylemektedir.

Aynî, “yatsının son vakti fecrin doğuşuna kadardır” şeklindeki rivayetin metinde geçtiği haliyle varid olmadığını, bu rivayetin “garib” olduğunu söyledikten sonra, el-Mebsût'ta, bu rivayetin Ebû Hureyre kanalıyla Rasûlullah'a nisbet edildiğini ancak pek çok şarihin bu hadisle istidlalde bulunmasını ve bunu Ebû Hureyre rivayeti olarak göstermelerinin şaşırtıcı olduğunu da söyler. Aynî, devamında, tıpkı Zeyla'î gibi, bu rivayetin menşeinin Tahâvî'nin ifadelerinde bulunabileceğine işaret eder ve Tâhâvî'nin konuyla ilgili zikrettiği rivayetleri ve bu rivayetler vesilesiyle ulaştığı kanaatleri aktarır.⁵⁰

Hidâye'nin bir başka şarihi İbnü'l-Hümâm da sözü edilen rivayetin, namaz vakitleri ile ilgili hadisler içerisinde bulunmadığının söylendiğini belirtir ve hemen devamında diğerleri gibi bu rivayetin menşei konusunda Tahâvî'nin satırlarına işaret eder.⁵¹

Toparlayacak olursak, Serahsî ve sonrası Hanefî fıkıh metinlerinde Ebû Hureyre kanalıyla Rasûlullah'a nispet edilen ve yatsının son vaktinin fecrin doğuşuna kadar devam ettiği görüşünün temellendirilmesi için kullanılan rivayetin, yine Hanefî şarihlerince; mesnedi olmadığını tespit edildiği ve bu rivayetin menşeinin Tahâvî'nin konuyla ilgili sözlerinde aranabileceğine işaret ettikleri görülmektedir.

Serahsî'nin hadis olarak sunduğu rivayetin ikinci kısmına (Yatsı namazı gece namazıdır. Gece devam ettiği sürece onun vakti devam eder) ise ondan başka kimse tarafından atıfta bulunulmamıştır. Bu ifade, daha önce de belirttiğimiz gibi hadis kaynaklarında geçmemektedir. Zaten bu ifade Kur'ân'la da bağdaşmamaktadır. Çünkü - ileride görüleceği üzere- sanıldığı aksine sabah namazı da gece namazıdır. Sözü edilen rivayette ise gece devam ettiği sürece yatsı namazının vaktinin devam ettiğinden bahsedilmektedir.

f. Sonuç

Bu çalışmada, yatsı namazının son vaktine dair Hanefî mezhebindeki genel görüşün, tarihi seyri içinde bir değişim gösterip göstermediği, şayet gösterdi ise bunun nasıl gerçekleştiği ve ne şekilde temellendirildiğini ortaya koymaya çalıştık. Bu bağlamda;

Mezhebin en erken dönem kitaplarından el-Asl'da, Ebû Hanife'nin, yatsı namazının son vaktinin “gecenin yarısına kadar” olduğuna dair görüş belirttiği, bu vakitten sonra kılınması halinde kerahatle de olsa yatsı namazının geçerli olduğuna dair bir ifadenin aynı eserde ve hemen yukarıdaki görüşün devamında yer almasının metne yapılan bir müdahale olup olmadığının izaha muhtaç bir konu olduğu,

Serahsî'nin, Ebû Hanife'nin yukarıda sözü elden görüşünü yorumlayarak, “gecenin yarısına kadar” şeklindeki kaydın namazın geciktirilmesinin mübah olduğu vakti ortaya koyan bir kayıt olup, sonraki vakitte kılınan namazın da geçerli olduğunu söylediği,

⁵⁰ Aynî, el-Binâye, I, 808-809.

⁵¹ İbnü'l-Hümâm, Fethu'l-kadîr, I, 223.

Serahsi ve sonraki fakihlerin yatsı namazının fecrin doğuşuna kadar devam ettiğine dair mezheb görüşünü temellendirmek için zikrettikleri iki rivayetten birinin hadis değil; Tahavî'nin sözü olduğu ve buna bizzat bazı Hanefi fakihlerce işaret edildiği, diğer rivayetin de yatsı namazının son vaktiyle ilgisi olmayan bir rivayetten anlam ve metin değişikliğine gidilerek uyarlandığı, yani hadis olmadığı,

Tahavî'nin, konuyla ilgili rivayetlerde geçen, ibare olarak farklı olmasına rağmen aynı anlama gelen bazı ifadelerden hareketle yatsı namazının fazilet bakımından birbirinden farklı üç vakti olduğuna dair bir düşünceye kapıldığı, onun bu düşüncesinin sonraki Hanefi fakihleri tarafından benimsenip temellendirilmeye çalışıldığı çeliştiği tespit edilmiştir.⁵²

⁵² Konuyla ilgili detaylı bir çalışma için bkz. Abdulaziz Bayındır, <http://www.suleymaniyevakfi.org/ramazan-ve-oruc/namaz-ve-oruc-vakitleri-brsadece-muslim-olanlar-icin.html>